

УДК 343.13

Т.В. Лукашкіна,
доцент кафедри кримінального процесу
Національного університету «Одеська юридична академія»

ПОКАЗАННЯ ЯК ДЖЕРЕЛО ДОКАЗІВ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ УКРАЇНИ

Анотація. Розглянуто питання про визначення поняття показань як джерела доказів у кримінальному провадженні (ст. 95 КПК), запропоновано нове визначення саме як джерела доказів (а не доказів), проаналізовано відповідні положення чинного КПК України щодо можливості дослідження в суді показань, одержаних під час досудового розслідування на допиті, який проводив слідчий, прокурор.

Ключові слова: показання, належне джерело доказів, дослідження показань в суді.

Постановка проблеми. Кримінальне провадження являє собою діяльність, яка спрямована на забезпечення правильного, ефективного застосування норм матеріального права, першим етапом такої правозастосовної діяльності є встановлення фактичних обставин справи, що можливо тільки в результаті доказування, тобто діяльності уповноважених суб'єктів із збирання, перевірки та оцінки доказів (ч. 2 ст. 91, ч. 1 ст. 92 КПК). За чинним Кримінальним процесуальним кодексом України (далі — КПК) активну участь у процесі доказування може взяти сторона захисту, якій надано право самостійно збирати докази (точніше — предмети та документи), та брати участь у доказуванні, яке здійснює сторона обвинувачення.

Аналіз попередніх досліджень. Таким чином, як зазначають зазвичай науковці, доказування є основою кримінальної процесуальної діяльності, отже, не дивно, що до проблем теорії

доказів науковці звертаються мабуть частіше, ніж до інших питань науки кримінального процесуального права. Серед них — відомі українські вчені проф. Л.М. Лобойко, проф. В.Т. Нор, проф. М.А. Погорецький, проф. О.Г. Шило, проф. М.Є. Шумило та ін.

Виклад основного матеріалу. Серед заходів збирання та перевірки доказів в досудовому розслідуванні кримінальних правопорушень та в судовому розгляді основне місце посідають слідчі (розшукові) дії, найпоширенішою з них мабуть є допит, отже, серед джерел доказів значне місце посідають показання.

Чинний КПК визначає показання як **відомості**, які надаються під час допиту підозрюваним, обвинуваченим, свідком, потерпілим, експертом щодо відомих їм обставин у кримінальному провадженні, що мають значення для цього кримінального провадження (ст. 95). Зазначимо, що таке визначення показань, як джерела доказів є дещо некоректним.

По-перше, як **відомості** про факти та обставини, що мають значення для кримінального провадження, більшість науковців визначають **докази**, а не **джерела доказів** [1, с. 90; 2, с. 238]. Пропонуючи «комплексно-системний» підхід для розкриття сутнісної правової природи поняття «докази», В.В. Вапнярчук, вважає за необхідне виділити такі основні сторони розглядуваного поняття — інформаційну (відомості), матеріальну (процесуальні джерела), логічну (факт, пізнаний за допомогою відомостей, що містяться у певному джерелі) та процесуальну (визначений законом порядок отримання відомостей про факти й порядок їх закріплення у процесуальних джерелах). Не торкаючись питання про те, наскільки доцільно об'єднати в одному понятті і відомості про факти і пізнані за їх допомогою факти, процесуальні джерела і порядок отримання доказів, підкреслимо, що автор під фактичними даними розуміє саме відомості про факти [3, с. 240].

По-друге, показання можна одержати під час допиту, тобто слідчої (розшукової) дії, фіксуються повідомлені під час допиту відомості у протоколі, результати проведення інших слідчих (розшукових) дій під час досудового розслідування теж фіксуються у протоколах, які чинним КПК віднесено до таких джерел доказів як документи. А документ визначено у КПК як «спеціально створений з метою збереження інформації **матеріальний об'єкт**, який містить зафіксовані за допомогою письмових знаків, звуку, зображення тощо відомості, які можуть бути використані як докази» (ст. 99). Очевидно, що протокол допиту і протокол іншої слідчої (розшукової) дії мають єдину правову природу — це матеріальні об'єкти, на яких зафіксовано відомості про

факти (що є доказами у кримінальному провадженні). Тому і показання як джерело доказів логічно було б визначити як **матеріальний носій, на якому зафіксовано відомості про факти (докази), які повідомили на допиті (чи очній ставці) свідок, потерпілий, підозрюваний, обвинувачений, експерт.**

Ми визначили показання як матеріальний носій відомостей, які одержані на **допиті чи очній ставці** (чинний КПК визначає очну ставку як різновид допиту). Деякі автори вважають, що показання (зокрема показання підозрюваного, обвинуваченого) можна одержати і під час проведення інших слідчих (розшукових) дій — пред'явлення для впізнання, слідчого експерименту, обшуку, огляду, освідування, перевірки показань на місці [4, с. 17-18].

Д.В. Давидова також пише про те, що показання можна отримати під час проведення таких слідчих дій як пред'явлення для впізнання, особи, речі, трупа, слідчий експеримент [5, с. 81]. Авторка посилається на передбачений ст. 228 КПК порядок проведення пред'явлення для впізнання особи, який передбачає необхідність перед тим, як безпосередньо пред'явити особу для впізнання, опитати того, хто буде впізнавати, про зовнішній вигляд і прикмети того, кого будуть впізнавати, а також про обставини, за яких той, хто впізнає, бачив особу, отже, таку слідчу дію вона вважає засобом одержання показань.

Такий підхід до визначення поняття показань викликає заперечення. За КПК 1960 року порядок пред'явлення для впізнання було регламентовано ст.ст. 174, 175. Ці статті зазвичай тлумачили таким чином. Перш ніж провести пред'явлення для впізнання слідчий повинен був провести допит

впізнаючого як окрему слідчу дію, з'ясувавши, зокрема, дані про зовнішній вигляд та прикмети особи, яку впізнаючий зможе впізнати, а також про обставини, за яких він бачив певну особу, яку будуть пред'являти для впізнання [6, с. 447].

Цей порядок був цілком слушним, адже протокол допиту, який провів слідчий на досудовому розслідуванні, розглядався в суді як джерело доказів, що дозволяло оцінити відомості, зафіксовані у протоколі пред'явлення для впізнання, з урахуванням тих даних щодо прикмет особи, яку пред'являли для впізнання, що містились у протоколі допиту впізнаючого. За чинним КПК суд не вправі обґрунтовувати судові рішення показаннями, наданими слідчому, прокурору, або посилатися на них (ч. 4 ст. 95). Отже, протокол допиту, під час якого свідок чи потерпілий (а, можливо, і підозрюваний) пояснюватимуть, за якими прикметами вони зможуть впізнати особу, суд не зможе використати як джерело доказів. Тому зараз пред'явлення для впізнання повинно розглядатися як слідча (розшукова) дія, яка складається з двох частин — першої — опитування особи, яка впізнає, щодо зовнішнього вигляду та прикмет, за якими вона зможе впізнати особу чи річ, другої — безпосереднього пред'явлення для впізнання. Складений при цьому протокол пред'явлення для впізнання є документом, і може бути використаний прокурором в судовому засіданні як джерело доказів (за умови відкриття його разом з іншими матеріалами стороні захисту, як передбачено ст. 290 КПК). Слід зауважити, що в протоколі пред'явлення для впізнання особи повинні міститися тільки дані щодо зовнішнього вигляду, прикмет або сукупності прикмет особи, яку будуть впізнавати, обставин, за яких ба-

чили цю особу, тобто тільки такі дані, які дозволять дати правильну оцінку впізнанню. Всі інші дані, які мають відношення до кримінального провадження, і які може повідомити особа, що буде впізнавати, необхідно буде з'ясувати під час проведення допиту (створивши таке джерело доказів як показання).

Ми розглянули можливість визнання показаннями (як джерелом доказів) протоколу пред'явлення для впізнання, оскільки проведення даної слідчої дії передбачає необхідність опитування особи (на думку Д.В. Давидової, йдеться про допит), що певним чином робить цю частину пред'явлення для впізнання схожою на допит. Що ж стосується інших слідчих (розшукових) дій, які цитовані нами автори вважають засобом одержання показань, то тут очевидно, що всі інші слідчі (розшукові) дії мають іншу спрямованість ніж допит. Крім того, під час допиту здійснюється опосередковане пізнання, слідчий не спостерігає ніяких обставин, що мають відношення до злочину, щодо якого здійснюється провадження, про них розповідає допитуваний. В ході проведення обшуку, огляду, пред'явлення для впізнання, слідчого експерименту, освідування здійснюється безпосереднє пізнання слідчим (прокурором) певних фактів та обставин, що мають відношення до злочину, слідчий фіксує дані про ці факти та обставини у протоколі відповідної слідчої (розшукової) дії. Тому мабуть чинний КПК (ч. 7 ст. 223) передбачає обов'язкову участь понятих при проведенні обшуку чи огляду житла, обшуку особи, а також при проведенні пред'явлення для впізнання особи, трупа чи речі, огляду трупа, слідчого експерименту, освідування (крім випадків, коли здійснюється безперервний відеозапис

пред'явлення для впізнання, огляду трупа, слідчого експерименту, освідування, хоч і в цьому випадку поняті можуть бути запрошені). Додамо, що, на наш погляд, поняті повинні брати участь у проведенні будь-якого огляду, а не тільки огляду трупа.

Відмінність допиту як засобу одержання показань за чинним КПК визначається ще однією дуже важливою обставиною. Перед проведенням допиту слідчий повинен попередити свідка про кримінальну відповідальність за відмову давати показання і за давання завідомо неправдивих показань, а потерпілого — за давання завідомо неправдивих показань (ч. 3 ст. 224). Порядок допиту експерта на досудовому розслідуванні КПК не регулює, допит експерта в суді передбачає необхідність приведення його до присяги та попередження про кримінальну відповідальність за надання завідомо неправдивого висновку (ч. 1 ст. 356), тобто експерта теж необхідно попереджати про кримінальну відповідальність перед допитом, який може бути проведений і під час досудового розслідування.

Очевидно, що особою, яка бере участь у пред'явленні для впізнання (як впізнаючий) може бути потерпілий чи свідок, до участі у слідчому експерименті можуть також залучатися свідки та потерпілі (ч. 3 ст. 240 КПК). Але попередження цих осіб про кримінальну відповідальність КПК не передбачає. Наскільки це правильно — інше питання, але цілком зрозуміло, що законодавець не вважає дані слідчі (розшукові) дії засобом одержання показань.

Додамо, що умовами визнання доказів допустимими є одержання їх з належного джерела з дотриманням належної процедури (порядку одержання відповідних доказів). Для відомостей,

які можуть повідомити підозрюваний, обвинувачений, свідок, потерпілий належною процедурою їх отримання є саме допит, а належним джерелом є показання. Незважаючи на те, що в чинному КПК порядок проведення допиту врегульовано менш детально ніж у КПК 1960 року, такий порядок, визначений ст.ст. 224, 226, 227 КПК, і саме він пристосований для одержання показань. Інші слідчі (розшукові) дії не розраховані на одержання показань.

Отже, **показання** як джерело доказів — це **матеріальний носій** тих даних, відомостей, що одержані під час проведення **допиту** або очної ставки тобто, протокол або носій інформації, на якому за допомогою технічних засобів зафіксовано відповідні відомості.

Як ми вже зазначили, відповідно до ч. 4 ст. 95 суд не вправі обґрунтовувати судові рішення показаннями, наданими слідчому, прокурору, або посилатися на них. Свої висновки суд обґрунтовує лише на тих показаннях, які він сприймав безпосередньо, або на показаннях, одержаних під час допиту, який провів слідчий суддя в порядку, передбаченому ст. 225 КПК,

Деякі автори вважають, що показання, які одержують під час досудового розслідування слідчий чи прокурор, не є доказами. [7, с. 22]. Дані автори взагалі вважають, що під час досудового розслідування докази не одержують, відповідні матеріали, документи стають доказами тільки в разі визнання їх такими судом в судовому засіданні. З такою точкою зору погодитись неможливо, оскільки вона протирічить чинному КПК України. Достатньо посилатися на ст. 84, де міститься легальне визначення поняття доказів як відомостей про факти, на підставі яких **слідчий, прокурор,**

слідчий суддя ... встановлюють наявність чи відсутність фактів та обставин, що мають значення для кримінального провадження. Крім того, ст. 223 КПК визначено, що слідчі (розшукові) дії є засобом одержання та перевірки саме доказів, а допит на досудовому слідстві — це слідча (розшукова) дія. А головне — під час допитів слідчий та прокурор одержують відомості про факти, які розглядаються як докази, за умови, що вони є належними (ст. 85) та допустимими (ст. 86). На підставі таких доказів слідчий та прокурор встановлюють обставини кримінального провадження та приймають відповідні рішення, зокрема, остаточне рішення — про закриття кримінального провадження. Саме так розглядають питання про юридичну природу показань, що одержані під час досудового розслідування інші науковці [8, с. 137].

Заборона обґрунтовувати судові рішення показаннями, наданими слідчому, прокурору, або посилатися на них в судових рішеннях (ч. 4 ст. 95 КПК) вимагає вирішити ще одне питання: чи означає така заборона повну неможливість дослідження в суді показань, які були одержані на допиті слідчим чи прокурором. На наш погляд, дослідження таких показань допустиме для з'ясування достовірності показань, які свідок дає в суді. Статтею 96 КПК передбачені певні правила для цього, зокрема, можливість допиту свідка щодо попередніх показань, які не узгоджуються із його показаннями (мабуть тими, що він дає в суді). А для того, щоб допитати свідка щодо його попередніх показань, доцільно їх оголосити в судовому засіданні, а потім сторони та суд матимуть змогу задавати питання щодо причин зміни показань. Чи стосується сказане не тільки показань

свідка, але й будь-яких показань (потерпілого, підозрюваного, експерта)? На наш погляд, чинний КПК містить прогалину щодо регулювання питання про з'ясування достовірності показань потерпілого, обвинуваченого (який під час досудового розслідування був допитаний як підозрюваний) та експерта. Вимоги ж ст. 94 КПК про необхідність всі докази оцінювати з точки зору належності, допустимості та достовірності стосуються і показань потерпілого, підозрюваного (обвинуваченого), експерта. Внаслідок допиту свідка, потерпілого, підозрюваного, експерта створюється одне і теж джерело — показання, отже, за наявності прогалини (положення КПК не регулюють або неоднозначно регулюють питання кримінального провадження) відповідно до ч. 6 ст. 9 КПК слід застосовувати аналогію, тобто, положення ст. 96 КПК щодо з'ясування достовірності показань свідка застосовувати і для перевірки достовірності інших допитаних осіб. Як слушно зазначають автори одного з коментарів правила перевірки показань свідка передбачають можливість оголошення їх в суді і пропонують застосовувати такі ж правила і для перевірки достовірності показань потерпілого та експерта [9, с. 242-243].

Таким чином, оголошення та дослідження в суді показань свідка (а також інших допитаних осіб), які були одержані під час допиту на досудовому розслідуванні слідчим чи прокурором, є цілком закономірним засобом перевірки показань, що відповідні особи дають в суді.

Якщо з метою перевірки достовірності показань, що особа дає в суді, на її попередні показання посилається прокурор, то проблем не виникає, прокурор оголошує показання, які

допитувана особа давала на досудовому розслідуванні, може поставити питання про причину зміни показань (такі питання можуть задавати і сторона захисту, потерпілий, його представник, а також суд). В тих же випадках, коли на попередні показання свідка, потерпілого (що були дані на досудовому розслідуванні) має намір послатися сторона захисту для перевірки достовірності показань, одержаних під час допиту в суді, обґрунтувати свою позицію щодо визнання показань, що одержані в суді, недостовірними, то її можливості в цьому плані істотно обмежені. Незважаючи на те, що відповідно до ч. 2 ст. 9 КПК прокурор, керівник органу досудового розслідування, слідчий зобов'язані всебічно, повно і неупереджено дослідити обставини кримінального провадження, виявити як ті обставини, що викривають, так і ті, що виправдовують підозрюваного, обвинуваченого, а також обставини, що пом'якшують чи обтяжують його покарання, надати їм належну правову оцінку та забезпечити прийняття законних і неупереджених процесуальних рішень, прокурор в суді не зобов'язаний надавати всі докази, які є у його розпорядженні, отже, може не оголошувати показання осіб, які були допитані на досудовому розслідуванні. Суд також не має права ні за власної ініціативи, ні за клопотанням сторони захисту зажадати від прокурора подання доказів, зокрема, надання чи оголошення показань, що були одержані на досудовому розслідуванні. Отже, право сторони захисту, яке передбачене ч. 2 ст. 96 КПК — для доведення недостовірності показань свідка надати **показання**, документи... які можуть мати значення для оцінки достовірності показань свідка, не може бути реалізоване в ситуації, яку ми розгля-

даємо. Звертаючи увагу на такі обмеження сторони захисту щодо участі у доказуванні в суді, І.В. Гловюк пропонує надати стороні захисту право подавати копії документів, які не надає на її клопотання прокурор (це мабуть стосується і протоколів допиту, проведених на досудовому розслідуванні). Кардинально ж вирішити проблему подання стороною обвинувачення виправдувальних доказів авторка пропонує (підтримуючи висловлену в науковій літературі думку) шляхом внесення змін до КПК щодо права суду за клопотанням сторони захисту витребувати від прокурора матеріали, якщо прокурор не надає їх за власною ініціативою [10, с. 355]. Такі пропозиції ми цілком підтримуємо.

Ще одне питання, яке стосується використання показань як джерела доказів, виникає іноді в таких ситуаціях. В суді першої інстанції були допитані свідки, потерпілі, обвинувачений, експерти, їх показання, як передбачено ч. 4 ст. 107 КПК, зафіксовані за допомогою технічних засобів, суд ухвалив вирок. Цей вирок було скасовано судом апеляційної чи касаційної інстанції або Верховним Судом з направленням справи на новий судовий розгляд до суду першої інстанції. Під час нового розгляду в суд не з'явилися раніше допитані свідки чи потерпілий, або вони, а також обвинувачений змінили свої показання. Отже, постають питання — чи можна буде оголосити в судовому засіданні показання (відтворити технічний запис), які зазначені учасники давали в суді першої інстанції (під час першого розгляду провадження, рішення в якому скасоване), з метою перевірки достовірності показань, які вони дають при новому розгляді; чи матиме право суд послатися на такі показання в обґрунтування рішення, яке він ухвалюва-

тиме. На наш погляд, оголошення показань, які допитувані давали в суді (рішення якого було скасовано), а також посилення на такі показання можливо тільки за певних умов, зокрема, якщо під час такого першого допиту не було порушено права допитуваного (йому було роз'яснено право відмовитися давати показання проти себе, своїх близьких родичів та членів сім'ї, перед допитом свідка та під час його допиту було дотримано всіх вимог ст. 352 КПК). Крім того, посилення на показання таких свідків (в разі неможливості забезпечити їх явку до суду) можливе, якщо не було

порушено і права сторін, зокрема, в суді були присутні сторони, вони мали можливість ставити питання свідкові.

З урахуванням положень ст. 90 КПК використання розглянутих показань буде неможливим, якщо вищестоящий суд або міжнародна судова установа своїм рішенням, яке набрало законної сили, визнає факт порушення прав людини і основоположних свобод, гарантованих Конституцією України і міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України під час судового провадження, в якому було одержано показання.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Див., наприклад, Грошевий Ю.М., Стахівський С.М. Докази і доказування у кримінальному процесі. Науково-практичний посібник (2-е вид., стереотипне) — К.: КНТ, Видавель Фурса С.Я., 2006. — 272 с.
2. Кримінальний процесуальний кодекс України: Науково-практичний коментар / Відп. ред.: С.В. Ківалов, С.М. Міщенко, В.Ю. Захарченко. — Х.: Одиссей, 2013. — 1104 с.
3. Вапнярчук В.В. Теорія і практика кримінального процесуального доказування: монографія / В.В. Вапнярчук. — Х.: Юрайт, 2017. — 408 с.
4. Див. Повзик Є.В. Правові наслідки визнання підозрюваним, обвинуваченим своєї вини (порівняльно-правове дослідження): монографія / Є.В. Повзик. — Х.: Право, 2014. — 224 с. Посилання на інших авторів, які дотримуються розглядуваної точки зору, є у цій монографії
5. Див. Давидова Д.В. Показання як джерело доказів// Сучасне кримінальне провадження України: доктрина, нормативна регламентація та практика функціонування: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Одеса 17 квітня 2015 р.) / відп. ред. Ю.П. Аленін. — Одеса: Національний університет «Одеська юридична академія», 2015 — С. 81–82.
6. Див. Кримінально-процесуальне право України: Підручник / За загальною редакцією Ю.П. Аленіна. — Х.: ТОВ «Одиссей», 2009 — 816 с.
7. Див. Лобойко Л.М., Банчук О.А. Кримінальний процес: Навчальний посібник — К. Ваіте, 2014, — 280 с.
8. Див. Кримінальний процесуальний кодекс України: Науково-практичний коментар/ Відп.ред.: С.В. Ківалов, С.М. Міщенко, В.Ю. Захарченко. — Х.: Одиссей, 2013. — 1104 с.
9. Уголовный процессуальный кодекс Украины: Научно-практический комментарий / Отв. ред.: С.В. Кивалов, С.Н. Мищенко, В.Ю. Захарченко. — Х.: Одиссей, 2013. — 1184 с.
10. Гловюк І.В. Забезпечення подання стороною обвинувачення виправдувальних доказів у судовому розгляді / Традиції та новачі юридичної науки: минуле, сучасність, майбутнє: матеріали міжнародної науково-практичної конференції (м. Одеса, 19 травня 2017 р.). У 2-х т. Т. 2 / відп. ред. Г.О. Ульянова. — Одеса: Видавничий дім «Гельветика», 2017. — С. 354-356.

Лукашкина Т.В.

Показания как источник доказательств в уголовном производстве Украины.

Аннотация. Рассмотрен вопрос об определении понятия показаний как источника доказательств (ст.95 УПК), предложено новое определение именно как источника доказательств (а не доказательства), проанализированы соответствующие положения действующего УПК Украины в отношении возможности исследования в суде показаний, полученных во время досудебного расследования на допросе, проведенном следователем, прокурором.

Ключевые слова: показания, надлежащий источник доказательств, исследование показаний в суде.

T. Lukashkina

Testimony as a source of evidence in criminal proceedings of Ukraine.

Summary. The issue of defining the concept of testimony as a source of evidence in criminal proceedings is examined (Art. 95 of the CPC), the new definition as a source of evidence (rather than evidence) is proposed, corresponding provisions of current CPC of Ukraine with regard to the possibility of examination of a testimony at a trial obtained during pre-trial proceedings over interrogation, conducted by an investigator, prosecutor.

Keywords: testimony, adequate source of evidence, examination of testimony at trial.

